

YOZMA ADABIYOTDA YUSUF VA ZULAYHO QISSASI

Farg'ona davlat universiteti

Filologiya fakulteti 3-kurs talabasi

Qo'ziboyeva Xushnoza Mahammadjon qizi

ANNOTATSIYA: Yusuf va Zulayho qissasi islomiy adabiyotda eng mashhur va mazmunli asarlardan biridir. Ushbu qissa nafaqat diniy hikoya sifatida, balki axloqiy, ma'naviy va estetik jihatlarni ham o'zida mujassamlashtiradi. Maqolada qissaning asosiy voqealari, obrazlarining xususiyatlari, ularning ichki dunyosi va insoniy xislatlari tahlil qilinadi.

Shuningdek, qissaning o'quvchilarga ma'naviy saboq berish xususiyatlari, sadoqat, sabr-toqat, adolat va poklik tamoyillari orqali shakllantirilgan axloqiy qadriyatlar o'rganiladi. Mazkur maqola qissa mazmunini o'rganish orqali adabiyotda obraz yaratish va diniy-moral mavzularni aks ettirishning ahamiyatini ochib beradi.

Kalit so'zlar: Yusuf va Zulayho, Islomiy adabiyot, Qissa, Axloqiy saboq, Obraz tahlili, Ma'naviyat, Poklik, Sabr-toqat, Adolat, Diniy-moral qadriyatlar.

KIRISH

Yusuf va Zulayho qissasi islomiy va o'zbek adabiyotida eng mashhur va mazmunli hikoyalardan biri hisoblanadi. Ushbu qissa Qur'oni Karimda mavjud bo'lgan hikoyaga asoslanib, keyinchalik turli adabiy manbalarda kengroq shakl olgan. Qissa asosan axloqiy, ma'naviy va estetik jihatlarni o'zida mujassamlashtiradi.

Qissaning kelib chiqishi Qissa aslida Qur'oni Karimning Yusuf surasida bayon etilgan voqealarga tayangan. Islomiy adabiyotda bu qissa poklik, sadoqat, sabr-toqat va Allohga bo'lgan ishonchni targ'ib qiluvchi asar sifatida qoraladi.

O'zbek yozma adabiyotida qissa turli davrlarda turlicha shakllangan. Masalan, XVI–XIX asrlarda yozilgan turli dostonlar, she'riy asarlar va hikoyalarda Yusuf va Zulayho voqeasi hayotiy tafsilotlar bilan boyitilgan. Bu davr adabiyotida qissa nafaqat diniy maqsadlarda, balki axloqiy va estetik tarbiya beruvchi vosita sifatida ishlatilgan. "Qissasi

Rabg‘uziy” XIII–XIV asrlarda yaratilgan bo‘lib, turkiy nasrning eng qadimgi nodir yodgorliklaridan hisoblanadi. Unda Yusuf obrazi avvalo payg‘ambar sifatida tasvirlanadi. Muallif Qur‘ondagi rivoyatni hikoya-uslubda, oson tushunarli, xalq og‘zaki tafakkuriga mos tarzda keltiradi.

Yusuf obrazining asosiy xususiyatlari:

Go‘zallik timsoli. Rabg‘uziy Yusufni “yaratilganlarning eng go‘zali” deb ta’riflaydi, bu fazilat uning qismatida ham muhim rol o‘ynaydi.

Poklik va iffati. Zulayhoning vasvasalariga berilmasdan, nafsni yengishi uning payg‘ambarlik darajasini ko‘rsatadi.

Sabr va matonat. Qitmir (aka-ukalari)ning hasadi, quduqqa tashlanishi, qullikka sotilishi — bularning barchasiga Yusuf katta sabr bilan dosh beradi.

Ilohiy donishmandlik. Tush ta’biri qobiliyati uning ruhiy qudratini ochib beradi. Podshohning tushini ta’bir qilish orqali Misrning vaziri darajasiga ko‘tariladi.

Adolat va mehr. Ukalarini kechirish sahnasi Yusufning yuksak axloqiy saviyasini namoyish qiladi.

Zulayho – go‘zal va orzu-havaslarga beriluvchi ayol sifatida tasvirlanadi. Qissa davomida uning insoniy zaifliklari va ruhiy o‘ssishi yoritiladi.

Yusufning otasi Ya‘qub – sabr va donolik timsoli, oilasiga bo‘lgan mehr va sadoqat namunasidir.

Zulayho eri (potifar) – voqealar rivojida ijtimoiy va ma’naviy sinovlarni keltirib chiqaruvchi obraz sifatida ko‘rsatiladi.

Qissaning mazmuniy jihatlari Yusuf va Zulayho qissasi bir nechta asosiy mavzularni o‘z ichiga oladi:

Axloqiy saboq – sabr, sadoqat, halollik, poklik va adolat qadriyatlarini targ‘ib qiladi.

Ma’naviy tarbiya – inson ruhiyati, iymon va Allohga bo‘lgan ishonch qanchalik kuchli bo‘lsa, shuncha sinovlardan muvaffaqiyatli chiqishi mumkinligi ko‘rsatiladi.

Estetik qadriyatlar – qissa tasviriy va she’riy tilda boyitilgan bo‘lib, o‘quvchida go‘zallik va hissiyot uyg‘otadi.

Navoiyning “Tarixi hukamo va anbiyo” asarida Yusuf obrazi

Navoiyning mazkur asari tarixiy-badiiy, didaktik ruhdagi manba bo'lib, unda payg'ambarlar hayoti ixcham, ammo juda badiiy shaklda yoritiladi. Yusuf qissasi ham shu janrga mos tarzda qayta hikoya qilingan.

Navoiyning Yusuf talqini quyidagicha:

Yusufni "husnning ma'naviy timsoli, poklikning sultoni" sifatida talqin qiladi.

Navoiyning Yusufida tasavvufiy ma'nolar kuchli: Yusuf — ruh, Zulayho — nafs; Yusufning boshidan kechirgan sinovlari — ruhning kamol yo'li.

Yusufning donishmandligi ko'proq ma'naviy nur, ilohiy ilhom sifatida sharhlanadi.

Ukalarini kechirish epizodi "komil inson axloqi" sifatida yuksak badiiylik bilan berilgan. Navoiy Yusufni shunchaki tarixiy shaxs sifatida emas, balki ma'naviy kamolotning oliy namunasi sifatida ko'rsatadi. Navoiyning asarida Zulayho obrazi axloqiy-didaktik maqsadda yoritiladi. Zulayho "ishqdan ko'r bo'lgan ayol" sifatida tasvirlanadi. Ammo Navoiy uni tanqid qilishdan ko'ra, inson ruhining pastlikdan poklikka ko'tarilishini ko'rsatadi. Zulayhoning tavbasi, Yusufning unga rahmi, oxir-oqibat Alloh Zulayhoni yoshartirishi kabi motivlar tasavvufiy ramzdir. Zulayho oxirgi bosqichda "haqiqiy ishq" — ilohiy muhabbatga eltuvchi ayol sifatida namoyon bo'ladi. Shunday qilib, Navoiy talqinida Zulayho — tasavvufiy poklanish yo'lini bosib o'tgan murakkab ma'naviy obrazdir.

Qissaning yozma adabiyotdagi shakllari O'zbek yozma adabiyotida Yusuf va Zulayho qissasi turli shakllarda mavjud:

Doston va qissalar – XIX asrga kelib xalq tilida dostonlar shaklida keng tarqalgan.

She'riy asarlar – Yusuf va Zulayho qissasi ko'plab shoirlar tomonidan she'riy tilda bayon etilgan. Masalan, XIX asr o'zbek shoirlarining she'riy tarjimalari va adaptatsiyalari mavjud.

Hikoya va roman shakli – XX asrda yozma adabiyotda qissa zamonaviy hikoya va qisqa roman shaklida ishlangan. Bu shakl obrazlarning ichki dunyosini, ruhiy o'sish va ijtimoiy muammolarini kengroq ochib beradi.

Qissaning tarbiyaviy va ijtimoiy ahamiyati Qissa yosh avlodni axloqiy va ma'naviy qadriyatlar bilan tanishtiradi. Yusuf va Zulayho voqeasi orqali o'quvchi:

Sabr-toqat va sinovlarga bardoshlikni o'rganadi,

Halollik va adolatga e'tibor qaratadi, Iymon va Allohga ishonchning hayotdagi ahamiyatini tushunadi.

Yusuf va Zulayho qissasi yozma adabiyotda nafaqat diniy-hikmatli asar, balki axloqiy va estetik ta'lim vositasi sifatida muhim o'rin tutadi. Obrazlarning rang-barangligi, voqealarning dramatikligi va ma'naviy mazmuni qissaning o'ziga xosligini ta'kidlaydi. Shu bilan birga, bu qissa o'zbek adabiy merosining boy va rang-barang sahifalaridan biri hisoblanadi.

Yusuf va Zulayho qissasi – islomiy adabiyot va o'zbek yozma adabiyotida markaziy o'rin tutgan voqealardan biridir. Bu qissa nafaqat diniy hikoya, balki insoniy fazilatlarni, ma'naviy o'sish jarayonini va ijtimoiy qadriyatlarni aks ettiruvchi adabiy asar sifatida qadrlanadi.

Qissaning manbai va tarixiy ildizi Qissa Qur'oni Karimdagi Yusuf surasidan olingan bo'lib, u miloddan avvalgi voqealarni yoritadi. Yozma adabiyotda qissa dastlab arab tilida, keyinchalik fors va turkiy tillarga tarjima qilinib, o'zbek adabiyotida ham mustahkam o'rin egallagan. XVI–XVIII asrlarda qissa she'riy va nasriy shaklda, doston va hikoya sifatida xalq orasida keng tarqalgan.

XULOSA

Xulosa qilganda, yozma adabiyotda Yusuf va Zulayho qissasi inson ruhiyati, axloqiy kamolot va ma'naviy qadriyatlarni shakllantirishda, ijtimoiy va oilaviy munosabatlarni yoritishda, shuningdek, adabiy ijodning boy va rang-barang merosini yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Rabg'uziy va Navoiy talqinlaridagi Yusuf va Zulayho obrazlari Sharq adabiy tafakkurining yuksak namunalaridan hisoblanadi. Rabg'uziy Yusufni avvalo payg'ambar sifatida tasvirlar ekan, Navoiy uni komil insonlik timsoligacha yuksaltiradi. Zulayho esa har ikki asarda inson ruhiyatidagi ehtiros, pushaymonlik va ma'naviy poklanish jarayonining yorqin ramzi sifatida gavdalanadi.

Yozma adabiyotda Yusuf va Zulayho qissasi nafaqat diniy-hikmatli asar, balki inson ruhiyatini, ma'naviy kamolotni va axloqiy qadriyatlarni aks ettiruvchi murakkab va boy adabiy merosdir. Qissa Qur'oni Karimdagi hikoyaga tayangan bo'lsa-da, o'zbek yozma adabiyotida u turli shakllarda – doston, she'riyat, hikoya va qisqa roman sifatida

kengaytirilgan. Rabgʻuziy va Navoiy talqinlaridagi Yusuf va Zulayho obrazlari Sharq adabiy tafakkurining yuksak namunalaridan hisoblanadi. Rabgʻuziy Yusufni avvalo paygʻambar sifatida tasvirlar ekan, Navoiy uni komil insonlik timsoligacha yuksaltiradi. Zulayho esa har ikki asarda inson ruhiyatidagi ehtiros, pushaymonlik va maʼnaviy poklanish jarayonining yorqin ramzi sifatida gavdalanadi.

Ikkala asar ham oʻquvchini sabr, poklik, vafodorlik, kechirimlilik kabi yuksak fazilatlarga daʼvat qiladi. Yusuf va Zulayho syujeti esa adabiyotning turli davrlarida takror-qayta yaratilgan boʻlsa-da, har birida yangi maʼnaviy qatlam bilan boyigan.

Obrazlar tahlili qissaning eng muhim jihatlaridan biridir. Yusuf sabr, sadoqat, halollik va Allohga boʻlgan ishonch timsoli sifatida tasvirlanadi. Zulayho esa inson ruhiyatining zaifliklari, xohish-istaklari va iroda sinovlari orqali insoniy kamolotning murakkabligini ochib beradi. Shu bilan birga, qissa boshqa obrazlar – Yaʼqub, Potifar va ijtimoiy muhit – orqali oʻquvchiga ijtimoiy qadriyatlar va oilaviy masʼuliyatlarni ham tushuntiradi.

Qissaning asosiy mazmuniy jihatlarini – sabr-toqat, poklik, adolat, halollik, sadoqat va Allohga ishonch – yozma adabiyotda yosh avlodni axloqiy va maʼnaviy jihatdan tarbiyalashda muhim vosita boʻlib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Alisher Navoiy. Xamsa. Toshkent: Gʻafur Gʻulom nomidagi Adabiyot va sanʼat nashriyoti, 2005.
2. Rumi, Jaloliddin. Masnaviy. Toshkent: Sharq, 2002.
3. Fozilov, M. Oʻzbek xalq adabiyotida diniy qissalar. Toshkent: Fan, 2010.
4. Abdurahmonov, S. Yusuf va Zulayho qissasi: tarixiy va adabiy tahlil. Samarkand: SamDU nashriyoti, 2015.
5. Navoiy, Alisher. Mahbubul-qulub. Toshkent: Fan, 1999.
6. Karimov, B. Oʻzbek adabiyotida doston va qissalar. Toshkent: Akademnashr, 2012.
7. Shamsi, R. Yusuf va Zulayho voqeasi. Buxoro: Buxoro universiteti nashriyoti, 2017.
8. Qodirov, H. Oʻzbekiston yozma adabiyotida diniy qissalar. Toshkent: Oʻzbekiston, 2008.
9. Mirzoev, A. Yusuf va Zulayho qissasining obraz tahlili. Samarkand: SamDU nashriyoti, 2016.

10. Jaloliddin, Rumi. Fihi ma-fihi. Toshkent: Sharq, 2004.
11. Tursunov, N. O‘zbek adabiyotida diniy-estetik qadriyatlar. Toshkent: Akademnashr, 2011.
12. Axmedov, F. Yusuf va Zulayho qissasi: ijtimoiy va ma’naviy tahlil. Toshkent: Fan, 2013.
13. Sobirov, M. Qissa va dostonlarda obrazlar psixologiyasi. Toshkent: O‘zbekiston, 2014.
14. Rasulov, O. O‘zbek yozma adabiyotida diniy qissalar va ularning tarbiyaviy ahamiyati. Toshkent: Fan, 2019.